

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD),

XIX, 2 (15 Aralık 2015), ss. 49 - 80

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology (CUJFT),

XIX, 2 (December 15, 2015), pp. 49 - 80

Sayısal Nesne Tanımlayıcı/ Digital Object Identifier (DOI):

<http://dx.doi.org/10.18505/cuifd.97622>

Geliş Tarihi / Received Date: 15.09.2015

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.11.2015

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN TASAVVUFÎ TECRÜBESİNDE RIZÂ-YI BÂRÎ DÜŞÜNCESİ

Kadir ÖZKÖSE*

Öz: Halvetiyyenin dört ana kolundan biri olan Şemsiyyenin pîri konumundaki Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinden hareketle hazırladığımız bu makale Şemseddin Sivâsî'nin sûfi tecrübesini okumaya dönük bir çalışmadır. Mensur ve manzum eserlerinin herbirinde Şemseddin Sivâsî ana tema olarak Allah'ın rızasını merkeze almıştır. İlahi rızanın her zaman gündemde olmasını, kulluğun ilahi rızâ ekseninde gerçekleşmesini istemiştir. Lütfun da hoş kahrın da hoş anlayışına bağlı olan Şemseddin Sivâsî ilahi takdire boyun eğmiş, ne varlığa sevinmeyi ne de yokluktan yerinmeyi öngörmüştür. rızâ halinin kemalini o, mücahede eğitimine, sabır ve sebat gayretine, tevazu duygusuna, ihlas hassasiyetine ve zikir diriliğine bağlamıştır. Makalemizde Şemseddin Sivâsî'nin rızanın ehemmiyetine ve rızâ makamına ulaşmayı sağlayan temel ölçütlere dikkat çekmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şemseddin Sivâsî, Rıza, Vuslat,

İhlas, Salık, Sûfi Tecrübe.

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (kadirozko60@hotmail.com).

** CÜİFD, yılda 2 defa (15 Haziran ve 15 Aralık) Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından yayımlanan akademik bir dergidir. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, ez iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca **intihal tespitinde** kullanılan özel bir program aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

** CUJFT, is a peer-reviewed academic journal published twice (June 15 and December 15) a year by Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas/Turkey. This journal uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

The Thought of God's Consent (Rada al Bârî) in Sufi Experience of Shamsaddin al Sivasi

Abstract: This article is a comprehensive study prepared with the general thought of the works of Shamsaddin al Sivasi to read his sufi experience who is the Sufi Master of the Shamsiyah sufi order (Shamsiya), one of the four main branches of the Khalwatiyya order. In each of his prose and poetic works, Shamsaddin al Sivasi has centered the consent of Allah as the main theme. He always wanted the divine consent to be on the agenda and wanted the realization of the servanthood in the axis of the divine consent. Shamsaddin al Sivasi; bearing the understanding of what comes from God is pleasant: Blessing or sorrow, has accepted the divine providence and has not approved to neither rejoice the presence nor complain of the absence. He has linked the perfection of the state of consent to: Education of combating with self, patience and persistence effort, the sense of humility, sensitivity of sincerity, vitality of dhikr (remembrance). In this article we have tried to draw attention the the real criteria that provide acces to the state of consent and its importance.

Keywords: Sufism, Shamsaddin al Sivasi, God's Consent, Sincerity, Patience, Humility, Sufi Experience.

GİRİŞ

Şemseddin Sivâsî'nin asıl adı Ahmed, künyesi Ebü's-Senâ, lakâbı ise Şemseddin'dir. Sivas'ta tedris ve irşatla meşgul olduğu için "Sivasî" nisbesiyle meşhur olmuştur. Şiirlerinde "Şemsî/Şemsîya" mahlasını kullanmıştır. 926/1520 senesinde Zile'de doğan Şemseddin Sivâsî, küçük yaşlardan itibaren tasavvufî hayatı teneffüs ederek büyümüştür. Babası ile birlikte, Şeyh Habîb-i Karamânî'nin halifelerinden el-Hâc Hızır Amâsî'yi ziyaret edip hayır duasını almıştır. Tokat'ta Arakiyecizâde diye tanınan Mevlâ Şemseddin Mahvî Efendi'nin yanında yetişmiştir. Tokat'tan İstanbul'a giderek ilim tahsilini devam ettirmiştir. Şer'î ilimlerde ileri düzeyde birikim sahibi olup Sahn medresesinde müderris konumuna gelmiştir. Yaşadığı iç huzursuzluk sebebiyle İstanbul'dan ayrılıp tasavvufî arayışın içerisine girmiştir. Hac vazifesini deruhte ettikten sonra memleketi Zile'ye dönen Şemseddin Sivâsî, Hızır-ı Amâsî'nin halifelerinden Muslihiddin Efendi'nin Ezinepazarı'ndaki dergâhına giderek kendisine intisap etmiştir. Şeyhinin irtihali ile hissettiği yalnızlık ve üzüntü içerisinde yeni bir mürşid arayışına koyulan Sivâsî, Tokat'ta yaşayan Mustafa Kirbâsî Efendi'nin huzuruna varıp kendisine intisap etmek istemiştir. Yüz yaşını aşmış bir pîr-i fânî olarak Kırbâsî, yaşının iler-

lemesi nedeniyle kendisini irşad edemeyeceğini ama onu irşad edecek şahsın altı ay sonra Tokat'a geleceğini ve sabretmesini söyler. Kırbâsî'nin vefatından altı ay sonra Zile'deki medresesinde müderrislik hizmetini deruhte ederken Tokat'taki hocası Arakiyecizâde Şemseddin Efendi, Tokat'a bir mürşid-i kâmilin geldiğini, sohbetlerinde dile getirdiği hakikatleri ilim erbabının idrakten aciz kaldıklarını haber verir. Aldığı haber üzere Tokat'a varan Şemseddin Sivâsî, Tokat'a gelen Abdülmecîd-i Şirvânî'nin meclislerine katılır. Abdülmecîd-i Şirvânî'nin yanında aradığını bulan ve huzura eren Şemseddin Efendi, güçlü riyâzetlerle altı ay gibi kısa bir sürede seyr u sülûkunu tamamlar, şeyhinden seccâde ve âsâ alarak memleketi Zile'ye halife olarak görevlendirilir.

Zile'de irşad faaliyetlerini sürdüren Şemseddin Sivâsî'nin şöhretini duyan Sivas valisi Koca Hasan Paşa (ö. 974/1566), Sivas'ta yaptırdığı ve yanında dergâhı da bulunan camide imamet ve meşîhat yapmak üzere kendisini davet eder. Yapılan davete icabet eden Şemseddin Sivâsî, ailesi ile birlikte Zile'den ayrılarak Sivas'a gider ve vefatına kadar Sivas'ta ilmî ve tasavvufî faaliyetlerini sürdürür. Şemseddin Sivâsî, III. Mehmed ile birlikte Eğri seferine (1005/1596) katıldıktan sonra, padişahın İstanbul'da kalması yönündeki ısrarına rağmen, Sivas'a dönüp bir yıl sonra 1006/1597-98 senesinde vefat eder ve Meydan Camii haziresine defnedilir.

Hayatı boyunca ilme yatırım yapan, ilmî kurumların en üst payesi olan "Mevlânâ" pâyesine erişen Şemseddin Sivâsî, biri divan olmak üzere yirminin üzerinde eser kaleme almış ve bazı şiirleri bestelenmiş bir sufidir. Şiirlerinde "Şemsî" mahlasını kullanan Şemseddin Sivâsî, şiiri halkı irşad etmekte önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Sade, içten bir lisan ve ifadeye sahip olup anlaşılması zor, girift, mazmunlara boğulan bir söylemden uzak durmuş, muhataplarını anlayabileceği üslubu tercih etmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin önde gelen eserlerinden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: *İbret-nümâ*, *Gülşenâbâd*, *Mevlid*, *Heşt-Bihîşt*, *Menâzilü'l-ârifin*, *Mir'âtü'l-ahlâk*, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, *Divân*, *Süleymânîye ve Menâkıb-ı İmâm-ı Azam*.

Şems-i Sivâsî'nin en önemli özelliği bir tarikat pîri olmasıdır. Kurucusu olduğu Şemsiyye tarikatı, silsilesi Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye kadar ulaşan Halvetiyyenin dört ana kolundan biridir. On altıncı asrın ikinci yarısında kurulan tarikat, kurucusu Şemseddin Sivâsî (ö.1006/1597)'nin

ismine izafeten Şemsiyye olarak anılmıştır. Şemsiyyenin Halvetilikten ayrılan başlıca özelliği, zikre ilave edilen isimlerdir. Şems-i Sivâsî'nin Halvetî zikirinde "Esmâ-i Seb'a" denilen yedi isme el-Kadir, el-Kavi, el-Cebbar, el-Mâlik ve el-Vedûd isimlerini ekleyerek zikre beş furû isim daha ilave etmiş ve bunlarla teslik-i talibin etmiştir. Sonradan ilave edilen bu beş isme "furû'ât-ı esmâ" denilmiştir.¹

1. RIZÂ-YI BÂRÎ'NİN EHEMMİYETİ

Sözlük anlamıyla rızâ kavramı; hiddet ve kızmanın zıddı olup memnun kalmak, onaylamak, huzur bulmak, beğenmek, kabullenmek, arzulamak, seçmek, hoşnut etmek, uygun görmek, yetinmesini bilmek, hoşnutluk duymak, şikayet etmemek, başa kakmamak gibi anlamlara gelmektedir.²

Tasavvuf istilahında ise rıza; ihtiyarı terk etmek, eline geçene sevinmemek, elinden gidene de üzülmemektir.³ Zünnûn-ı Mısrî (ö.245/859)'nin ifadesiyle rıza; kazânın etkisi ile ortaya çıkacak hâdiseden evvel kendi tercihini bir kenara bırakmak, kazâ ve kaderin tesir halkası belirledikten sonra bu iradenin sıkıntısını duymamak, maruz kalınan bela-

¹ Recebî's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, trc. Hüseyin Şemsî Güneren, haz. M. Fatih Güneren, İstanbul: Seçil Ofset, 2000; Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediyetü'l-İhvân*, haz. Osman Türer, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005; Hocazade Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliya*, İstanbul 1325; Sadık Vicdânî, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, haz. İrfan Gündüz, İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006; Kadir Özköse, "Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs 2007, Sivas: Doğan Gazetecilik ve Mat. San. A.Ş., 2007, c. II, s. 42-43; *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Konya: Ensar Yayıncılık, 2008, s. 417-418; "Zile'nin Maneviyat Güneşi: Kara Şems ve Takipçileri", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu Bildirileri*, 9-12 Ekim 2008, haz. Mehmet Yardımcı, İstanbul: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, s. 218-227.

² İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır, 1990, c. III, s. 1663-1664; İbn Fâris, *Mu'cemu Makayısı'l-Luga*, thk: Muhammed Harun, Kahire 1960, c. II, s. 402; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1970, s. 286-287; el-Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Abdulmun'im Hafnî, Kahire trz., s. 111.

³ Ebû İsmail el-Herevî, *Menâzilu's-sâîrîn ile'l-Hakki'l-Mubîn*, şrh. Afifüddin Süleyman b. Ali et-Tilmisânî, haz. Abülhafız Mansur, 1989, c. I, s. 229.

na düşar olurken ilâhî sevginin heyecanını duymaktır.⁴ Belânın acısını hissetmeme derecesindeki kayıtsızlığı rızâ olarak görmeyen Ebu Ali Dekkâk (ö.405/1014), gerçek rızânın sadece ilahi hükme ve takdire karşılık vermemek ve şikayet etmemek durumundan ibaret olduğunu söyler.⁵ En özlü tarifi ise Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) yapmakta ve rıza; Allah Teâlâ'nın emirlerine kayıtsız ve şartsız itaat etmektir, tespitinde bulunmaktadır.⁶

Tasavvuf kaynaklarında rızanın ikili boyutuna dikkat çekilmektedir. rızâ bir yönüyle Allah'ın kulunu beğenmesi, diğer bir boyutuyla ise kulun Allah'tan hoşnut kalmasıdır. Allah'ın kulunu beğenmesi, kulunun ilahi buyruklara itaat ettiğini görmesi; kulun Allah'tan hoşnut kalması, Allah'ın kendisine dair iradesini ve takdirini beğenmesidir. Bçöylesi bir rızâ haline bürünen nefse, nefsi-râziye ve nefsi-marziye denmiştir.⁷ Ancak kulun Allah'tan hoşnutluğu, Allah'ın kulundan hoşnutluğuna bağlıdır. Bu durumu Abdülvâhid b. Zeyd (ö.177/793) şöyle dile getirmektedir: "Rıza Allah'ın en muazzam kapısı ve dünyanın cennetidir. Bilinsin ki, Allah Teâlâ, kulundan razı olmadıkça, kulun O'ndan razı olması mümkün değildir. Çünkü Allah Teâlâ 'Allah onlardan razı oldu, onlar da O'ndan razı oldu'⁸ buyurmuştur."⁹

Sûfîler kulun rızâ haline karşılık Allah'ın rıdvânından bahseder. rızâ hali ile rıdvân boyutunun birleşmesinden itmi'nân, sükûnet ve huzur atmosferinin doğacağını dile getirirler.¹⁰ Süfyân-ı Sevrî (ö.161/777)'nin; "Allahım! Benden razı ol", yakarışına, o yakarışı işiten Rabiatü'l-Adeviyye (ö. 185/801)'nin; "Kendisinden razı olmadığın Zât'tan

⁴ Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, haz. Ma'ruf Zerrik & Ali Abdulhamid Baltacı, Beyrut: Daru'l-Hayr, 1993, s. 195.

⁵ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 194.

⁶ Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye*, thk. Nureddin Şeribe, 3. Baskı, Kahire 1986, s. 183; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994, s. 181.

⁷ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Ebu Hamid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Mısır trz., c. III, s.333; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 436.

⁸ Beyyine, 98/8.

⁹ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s.194.

¹⁰ Tacu'l-İslam Ebu Bekir Muhammed el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Mahmud Emin en-Nevevi, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu li't-Turas, 1992, s. 120.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

senden razı olmasını istemekten utanmıyor musun?”¹¹ sözü, rızadaki karşılıklı ilişkiye en güzel örnektir. Bir diğer örnek ise Husri (ö.371/981)’nin münacaatında görülmektedir. O bu münacaatını şöyle anlatıyor: “Bir seher vakti namazı eda ediyor, münacaatta bulunuyor ve ‘İlahî! Ben senden razıyım, sen de benden razı mısın?’ diyordum. Nida geldi ki: ‘Ey yalancı! Eğer sen bizden razı olmuş bulunsaydın, bizim senden razı olacağımızdan şüphe etmezdin!”¹²

“Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular.”¹³ âyetinden hareketle, “Rıza rıdvana (kulun rızası Allah’ın rızasına) bitişince itminana bitişmiş olur. (Rıza kuldun rıdvân Allah’tan olur. rızâ ile rıdvânın birleşmesinden itminan, sükûn ve huzur hali doğar). Son derece güzel bir neticeye ulaşan bu kimselere ne mutlu!”¹⁴ diyen Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö.283/896)’nin bu sözünü Kelâbâzî şu şekilde yorumlamaktadır: “Dünyada hükmünü icra eden ilâhi irâdeye kulun razı olması, ezeldeki takdir gereğince kulun ahirette rıdvana (ve ilâhi nzaya) nail olmasına sebep olur. (Allah ezelde kulundan razı olursa, kulu dünyada onun rızasına uygun şekilde hareket eder, böyle olunca da ahirette ilâhi rızaya mazhar olur.)”¹⁵

Tasavvufî tecrübede sûfilere böylesi özel ve derûnî rızâ tecrübesinin bir başka boyutunu Şemseddin Sivâsî yaşamaktadır. Şemseddin Sivâsî herşeyden önce hayata bir imtihan nazarıyla bakar. Bizleri her defasında hikmet-i Hüdâ’ya dikkat kesilmeye davet eder. O âlemde asla tesadüfe yer olmadığını bilir. İlahi tecellileri teslimiyet, tevekkül ve tefviz boyutunda okumaya çalışır. İnsan olarak herbirimizin ayrı boyutta imtihana maruz kaldığımızı dikkat çeker. İsyân, başkaldırı, hazımsızlık, at gözlüğüyle bakış, egoyu tatmin, kendini merkeze koyma şeklindeki bakış açılarına reddiyede bulunur, mümin olarak kulun Hak’tan razı olmasını diler. İlahi fiillerin hikmetine, yaratılışın ahengine dikkat çeker. Allah ile iltişiminde kulun teslimiyet ruhuna önem verir. Hayatın akışını şu beyit-

¹¹ el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 120.

¹² Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabcı Yayınevi, 1999, s. 133.

¹³ Mâide, 5/119.

¹⁴ el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 120.

¹⁵ el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 120.

lerinde Sivâsî, acı da olsa kulun başına gelenleri kabullenışı çok özel bir dille şöyle dile getirir:

Bu hikmetlerde hayrân eder cümle dâna
Kimin efkar eder kimin tûvânâ

Kimisin bir pula muhtâc eder ol
Gıdâsın az veriben aç eder ol

Kimine mülk ediptir şark u garbı
Kanâat vermez eder darb u harbı

Kimini aç eder ol kimini sır
Kimi bulmaz cihânda yatacak yer

Kimisi bulmaz giye abâyı
Kimisi âr eder giymez dibâyı

Kimin bulmaz ayağı altı na'lin
Kiminin altın eder atı na'lin

Kimin câhil kimin dâna ediptir
Kimin âli kimin ednâ ediptir

Kimisin eylemiştir zâr u haste
Yatar külhan bucaklarında beste

Katına kimse varmaz sora hâlin
Yanar bu derd ile bilmez meâlin

Eder bu hâl ile hamd ü senâyı
Demez ki bana çektirdin belâyı

Senindir cümle iş ey ferd-i bî-çün
Kimin ne zehresi var diye niçin

Kamunun hikmetin sen pek bilirsin
Ne ki ol yeğ durur öyle kılırsın

Senin şânın bilenler sâkıt oldu
Diyessin nutku yoktur sâmit oldu.¹⁶

Şemseddin Sivâsî'nin bu terennümleri bize Râbiatu'l-Adeviyye (ö. 185/801)'nin şu yaklaşımını hatırlatmaktadır: Kendisine, kul rızâ makamına ne zaman erişir, diye sorulunca Râbiatu'l-Adeviyye şu karşılıktadır bulunmuştur: “Allah'ın nimeti kadar, musibeti de kendisini memnun edince.”¹⁷

Nefs-i râziye mertebesine eren kul kainatta ayrılık, gayrılık, acı, felaket, kötülük ve keder görmez. Allah'ın takdir ve yazgısına mutlak bir itaate bürünür. rızâ makamında kul, benlikten kurtulur, bireyselliğin tabakalarından sıyrılır ve Allah'la vuslatı tadar. Dolayısıyla rızâ makamının en önemli göstergesi; ruhsal itminan, uğruna feda olunan adanmış bir aşk, başkalarını anlama duygusu, içtenlik ve her fırsatta insanlığa faydalı olma çabasıdır. Rızâ hâli, yaşamın doğal seyrinde sürmesini kabullenştir. Rızâ makamına eren sûfi, katrenin deryaya kavuşması gibi varlık serüveninin serencâmına koyulur. Rızâ makamında sûfi, kişiliğini geleneksel benliğin âdetlerinden, istikbal derdinden uzak tutar, anda yaşar ve vaktin şuurunda olur, eylem ve fail, o ve bu, mazi ve istikbal sarkacından azade olur. Vakti idrak düşüncesi zihinsel kurguları ortadan kaldırır, bireysel ve toplumsal dayatmalara, kısırdöngüye dönüşen tartışmalara tavır koyar.¹⁸

Hatırlatılması gereken önemli nokta da rızâ halinin tüm sûfilerde aynı düzeyde olmadığıdır. Sadreddin Konevî (ö.673/1274) tüm imkânlarla kavuşmayı sağlayan ve ilahi nimetlerden yararlanmaya yol açan rızâ mertebelerini üç kısımda mütala etmektedir. Birincisi rızânın hükmüdür. Yani Hakk'ın yaratıklarının iyiliğini/salahını dilemesi yönüyle onlardan razı olmasıdır. Hakk'ın onların hayrını dilemesi, halketme fiiliyle onlara

¹⁶ Şemseddin Sivâsî, *Süleymâniyye*, haz. Hüseyin Akkaya, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015, s. 37, 39-40.

¹⁷ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 195.

¹⁸ Kemal Sayar, *Sufi Psikolojisi Bednliğin Ruhu, Ruhun Bilgeliği*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000, s.26.

nazar kılmasına/teveccühüne ve rahmani lütuflatrdan olan paylarına bağlıdır.

Rızâ halinin ikinci kısmı, Hakk'ın tüm inananlardan razı olmasıdır.

Rızâ hâlinin üçüncü kısmı ise müminlerin havassından, enbiyâ ve evliyâdan hoşnut olmasıdır. Bu rızâ da ikiye ayrılır. Birisi, has kısım, ikincisi ise, ehas kısım. Buradan hareketle rızanın özel kısmı, peygamber ve velilere mahsustur. İkincisi ise, âyet-i kerimede beyan edilen şu rızadır: "Seçtiği bir elçiden başka; çünkü onun önünden ve ardından gözetleyici dizer."¹⁹ Böylece bu rızanın, bütün peygamber ve elçilere ait olmayan, belirli bir peygambere ait özel bir rızâ olduğu görülmektedir. Âyet-i kerimede ki işaret, enbiyânın herbirini kapsamamaktadır. Ancak Hak Teâlâ, herbir peygamberinden hoşnut olmuştur; çünkü Allah, inananlardan razı olduğunu bize bildirmiştir.²⁰

Sadreddin Konevî'nin tasnifine benzer tarzda Câhidî Ahmed Efendi (ö.1070/1660) de rızayı üç mertebede değerlendirmektedir:

Kul birinci mertebede; can ve bedeni ile Allah'ın rızasına uygun işlerde bulunmalıdır.

İkinci mertebede; Allah'ın her türlü kaza ve belasına razı olmalıdır.

Üçüncü mertebede; her zaman işi rızâ olmalıdır. Hakk Teâlâ ne dilerse o da onu dilemelidir.²¹

Kulun manevî mertebesine bağlı olarak rızanın da farklı derecelerde ortaya çıkacağını düşünen Sivâsî, aşk yolunda acıyı bal eyleyen, zorluğu kolay kılan, celalde cemal tecellisini fark eden sâliklerin hâlet-i rûhiyelerine;

Tarîk-i aşkta azb ile azâbın farkın etmezler
Sefâ bilmek gerek her ne muradı olsa mahbûbun²²

¹⁹ Cin, 72/27.

²⁰ Sadreddin Konevî, *Fâtîha Suresi Tefsîri -İ' Câzü'l-beyân fî te'vili'l-ümmi'l-Kur'ân-*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, 431-432.

²¹ Câhidî Ahmed Efendi, *Kitâbü'n-Nasîha*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, no: 350, vr.103^a.

²² Şemseddin Sivâsî, *Divan*, haz. Recep Toparlı, Sivas: Sivas Belediyesi Yay., 2015, s. 95.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

beytiyle açıklık kazandırmaktadır. İlahi rızayı kazanmanın yolu engelleri ortadan kaldırmaya bağlıdır. Hakk'a talip olanların halktan el çekmesi gerekmektedir. Tüm dikkatini Hakk'a veren kul, halkın eza ve cefasına aldırış etmez. Âşığın tek derdi başkalarının onayını, beğenisini ve kabulünü sağlamak değil, Hakk'ın kabulüne mazhar olmaktır. Bu hususta nümûne-i imtisalimizin Peygamber Efendimiz olduğundan bahsedilen Sivâsî, bizleri Hakk'ın rızasını kazanmaya davet etmektedir.

Senin bâzârın olsun dâima Hak
Ko tınma ne dilerse söylesin halk

İşittin Ahmed-i Muhtâr'a hüssâd
Dediler sâhir ü mecnun ona ad

Gehî şâir dediler gâhî kassâs
İşitirdi tutardı râh-ı ihlâs

Geçerdi kâribân-ı Hak bilâ-bâk
Ona 'av'av ederdi kelb-i nâ-pâk

Kesâd etmezdi ondan kâribâna
Hasâset erdi ancak ol sükkâna

Yürü Hakk ile eyle kâru bâzâr
Selâmen de sana kim olsa âzâr

Ko halkı Hâlik ile ol mukayyed
Rızâsın gözle ol abd-i mü'eyyed

Ne gam senden eğer râzı ola Hak
Serâser sana düşman olsa bu halk

Gazap etse sana Rabb-i tüvânâ
Müfid olmaz rızâ-yı cümle eşyâ

Safâ sür sana ger nâ-dân atsa seng
Çü şâh-ı meyvedârsın eyleme neng

Yemişli ağaca çoban u nâ-dân
Çomağın atageldi tınma ey cân

Siper kıl sabrını başına dervîş
Bu Mürseller yoludur olma dilrîş.²³

Başkalarının saldırısına, kınama ve tavırlarına rızâ makamındaki kul neden aldırış etmez? Çünkü kul, "Rabbim razı olsun, yeter" der. Bu gerçekten hareketle Fudayl b. İyâz (ö.187/802), Bişr-i Hafî (ö.227/832)'ye şöyle demiştir: "Rızâ, dünyadan el-etek çekmek demek olan zühdden daha faziletlidir. Çünkü rızâ mertebesinde bulunan dercesinin üstünde bir şey temenni etmez."²⁴

Fudayl b. İyâz'ın bu tenbihinde de görüleceği üzere sûfiler nazârında ilahi rıza, en büyük davadır. Büyük davalar büyük bedeller ister. Hak uğruna can feda kılmadan kurbiyet kesbetmek ne mümkün! Varlığından sıyrılmadan, ten kavgasını bırakmadan, sahip olduklarına bel bağlamayı terk etmeden rızâ iklimine erişmek mümkün değildir.

Düşüp derdine Mevlâ'nın kodum bu akl u idrâki
Gönül dosta firâr etti n'iderim mâl ü emlâki

Derûnumda olan âteş yakarsa ger aceb olmaz
Mevâlîd-i anâsırda dahi hem çetr-i eflâki

Beşer kimdir ki dem vura anın aşkı hevâsından
Înâyet andan olmazsa ne şeydir zerre-i hâki

Harîm-i aşka yol bulmak dilersen varlığından yun
Ki kudsîler makâmıdır komazlar bunda nâ-pâki

Onulmaz gayrı merhemle bu sinen yarası Şemsî
Meger kim süzen-i vaslın diler bu sadrının çâki.²⁵

²³ Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, haz. Hasan Aksoy, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015, s. 66-67.

²⁴ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 196.

²⁵ Şemseddin Sivâsî, *Divan*, s. 153.

beyitleriyle Sivâsî, rızâ lokmasını yemenin istidat gerektirdiğinden bahsetmektedir. Diğer yandan tasavvuf yolunda rızaya eremeyen ihsana da muvaffak olamaz. rızâ makamı kararlılık, adanmışlık, korkusuzluk ve candanlık gerektirir. Dert-derman, cevr-ihsan, aşk-fedâ, can-canan, top-çevgân, zülf-âfitâb-ı rüyâ, can-pâyân, dürr-gavvâs, katre-ummân, gınâ-harabat, genc-vîrân irtibatıyla mana varlığını suret fedasına bağlayan Sivâsî bu yaklaşımıyla hakikat erlerinin ihtarlarına tercüman olmaktadır:

Derde devâ isteyen dermân nedir bilmedi
Cevrini telh anlayan ihsân nidür bilmedi

Aşkında sâdık-isen ver varını yolunda
Cân ile başa kalan cânân nedir bilmedi

Meydana ger girersen ser-keşte ol yolunda
Top etmeyen başını çevgân nedir bilmedi

Zülfü hicâb oluptur çün âfitâb-ı rü'yâ
Küfrüne dolaşmayan îmân nedir bilmedi

Ey râh-ı aşka sâlik resmini ger sorarsan
Evvelde cân vermeyen pâyân nedir bilmedi

Deryâda dürr isteyen gavvâsa varmak gerek
Katreyle bilişmeyen ummân nedir bilmedi

Şemsî gınâ dilersen ma'mûrunu harâb et
Gencine erişmeyen vîrân nedir bilmedi.²⁶

Takva, vera, sabır, şükür, havf, recâ, fakr, zühd, kanaat, tevekkül, teslimiyet, tefviz, muhabbet ve marifet makamlarını kesbeden kul Hak'tan razı olmanın şevkine erer. Hakk'ın kendi üzerindeki tasarrufatına gönlünü açar. Hak'tan da Hak'tan gelenden de müşteki olmaz. Esmâ, sıfat, fiil ve zât tecellilerinin herbirine hayran olur. Hayret makamında Hakk'ın tecellilerini seyre dalar. O bu haliyle her an mesut ve bahtiyar

²⁶ Şemseddin Sivâsî, *Divan*, s. 156.

olur. Sivâsî bu durumu imanın sarsılmaz kalesi olarak görmekte ve şöyle seslenmektedir:

Niyâz ile kulun işi rızâdur
Eğer nâz eylese Hâlık sezâdur²⁷

Rızaya talib ol ehl-i rızâ ol
Rızasına irişüp murtazâ ol

Murâd itme rızâdan gayrı zinhâr
Rızayla olıcak gül olur hâr

Rızasuz gül dilerse gönlün itme
Döner evrâkı hâre şemmi semme

Rızasuz şûr olur bir şeker-istân
Gülistân olıyardur hem gülis-tân

Dilersen hâsıl ola her muradun
Rızaya tâbî' ol bırak murâdun

Kulun işi çü zâr ile duâdur
Anı Hakdan gelen dâyim 'atâdur²⁸

2. RIZÂ-YI BÂRÎ'YE ULAŞMA YOLLARI

Sivâsî tasavvufî tecrübenin gerçekleşme ihtimalini; yol azığına, mürşid-i kâmilin üstatlığına, belâ dağına delen Ferhad azmine, başkalarının derdiyle dertlenme haline, başkalarının iyi niyetini kazanma durumuna, aşk iddiasından kaçınma haline,²⁹ sūfî ahlâka sahip olma durumuna, bu yolun edepleriyle edeplenme çabasına, erkân ve usule riayet etme gayretine, kâmil insan olma azmine bağlamaktadır.

Sivâsî, *Gülşen-âbâd*'ında kulun Allah ile olan dostluğunu, Hak'tan hoşnut olmanın sırrını, ilahi rızayı kazanmanın yollarını; likâ-yı Yâr ile

²⁷ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan Bl., nr. 248, vr. 60^a.

²⁸ Şemseddin Sivâsî, *İbret -nümâ*, vr.100^a-100^b.

²⁹ Şemseddin Sivâsî, *Divân*, s.116.

hoşnutluk, dünya kârını efsane bilmek, hâne-i halvetde tenhâ oturmak, dilde zikri ve gönülde Mevlâ'yı etkin kılmak, Hakk'a yönelip ciğerleri parçalayan âha koyulmak, seherlerde uyanık olup safa bulmak, gaflet zulmetinden çıkıp aydınlığa kavuşmak, halkın alayışına karışmayıp vahdet-güzin olmak, boyun büküp esmâ zikrine koyulmak, Hakk'a layık secdeleri çoğaltmak, fânîden geçip bâkîye yönelmek, attâr dükkanı açıp güzel kokular saçıp satar olmak, bir mürşid-i kâmile bende olmak diye sıralamaktadır.³⁰ Rızâ-yı Bârî'ye ulaşmanın azamet yolculuğu olduğundan bahseden Sivâsî, mücadele, sabır, tevazu, ihlas ve zikir makamlarının ikamesiyle bunun mümkün olacağına dikkat çekmektedir. Rızânın ehemmiyetine dikkat çektikten sonra rızâyâ ulaşmanın bu temel yollarını izah ederek çalışmamızı sürdürmek istiyoruz.

2.1. Mücâhede

Tezkiye-yi nefsi esas kabul eden, nefsin ıslahı uğruna mücadeleyi öngören Şemseddin Sivâsî mücadele ve riyazet uygulamalarını peygamberlerin temel hasleti olarak görmektedir. Sivâsî'ye göre Allah'ın uğrununda mücadele edenleri Allah'ın nasıl başarıya ulaştırdığının örneği peygamberlerdir. Eyüp (a.s.)'in bela yağmuruna maruz kalması, Yakup (a.s.)'in hasret odunda yanması, Yusuf (a.s.)'in kuyunun derinliklerinde ve zindanda bedel ödemesi, Yahya (a.s.)'in davası uğruna hayatını feda kılması, Musa (a.s.)'in terk-i diyar kılması bu durumun birer göstergesidir.³¹ Tasavvufî tecrübeyi peygamberler yolu olarak öngören Sivâsî, müntesiplerini peygamberlerin halleriyle hallenmeye davet eder, tasavvufî tecrübenin zorlu bir süreç olduğundan bahseder, muhabbetullahın bedel ödemeyi gerektiğini beyan eder, ilahi ihsana nail olmanın yolunu kulluğun gereklerini yerine getirmekte görür.³²

Divân'ının hemen ilk gazelinde hakikat yolunun yolcularını serdengeçtiler olarak nitelemekte ve şöyle seslenmektedir:

Derd-i aşka düşmeyen dermâna olmaz âşinâ
Cevre mahrem olmayan ihsâna olmaz âşinâ

³⁰ Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, s. 50-51.

³¹ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 103^a.

³² Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 125^b.

Cân u başın saklayanlar tâ ebed bîgânedür
Cânı îsâr itmeyen cânâna olmaz âşinâ

Çâh-ı hissetden per-i himmetle a'lâyâ uzan
Katre deryâ olmadan ummâna olmaz âşinâ

Cehd idüp râh-ı ibâdetde ferîd ol tâlibâ
Kulluğun bildürmeyen sultâna olmaz âşinâ

Zülfine irmek dilersen ko seri meydânıda
Başını top itmeyen çevgâna olmaz âşinâ

Ârif olmak isterisen gel nedânem dersin al
Bildüğinden geçmeyen irfâna olmaz âşinâ

Sufra gibi sürmeyen yüzün yere her subh u şâm
Cânib-i Hak'tan gelen mihmâna olmaz âşinâ

Tâlibâ ko gafleti şevk ile gir tâ'atına
Zevk-i dîni duymayan îmâna olmaz âşinâ

Şemsiyâ şem'-i ruh-ı cânâna yak her varını
Bâl ü perrin saklayan pervâne olmaz âşinâ.³³

2.2. Sabır

İslâm'a göre insanın yaratılış sebebi Allah'a kul olmaktır. Kulluğun gereği ise teslimiyet-i tamdır. Yani Allah Teâlâ'nın hükmünü kabullenmek ve O'ndan hoşnut olmaktır. Allah'tan razı olan kulun öncelikle tevekkülü tam olur. Yıkayıcının elindeki ölü gibi, endisini Rabbine teslim eder. Kulluğun îfâsı, ilahi rızanın tecellisi için teslimiyet ruhuna bürünen kulun başına gelen acı ve ıstıraplara karşı sebat edip itirazı bırakması rızâ hâlinin bir diğer ön şartıdır. Diğer bir ifadeyle Allah'tan hoşnutluğu, Allah'a dayanma çabasını ve Allah yolunda sebat etme gücünü kemale erdiren manevî bir gelişimdir. Allah 'ın takdirine rıza gösterip, muhale-

³³ Şemseddin Sivâsî, *Divan*, s. 53.

feti terk eden kimse, rızâ mertebesine eriştiği zaman, Allah'ın dışında kalan her türlü kazanım ve kaybindan dolayı, sıkıntı ve hoşnutluğu bırakır. O hayatı boyunca sadece Allah'ın rızâsını elde etmeye çalışır. Kulun bu halini sūfîler şu tabirle izah ederler: "Hûşe vü hırmen be pîş-i istiğna yekest", yani "Dane ve harman müstağni olanın gözünde müsavidir."³⁴

Rızâ-yı Bârî'yi talebinde sabır, sâlikin temel hasletidir.³⁵ Şems-i Sivâsî eserlerinde zahmet-rahmet dengesine, rahat-mihnet ilişkisine, derman-dert birlikteliğine, canan-can beraberliğine, merhem-yara irtibatına dikkat çeker.³⁶ Şemseddin Sivâsî tüm sıkıntıların çaresini sabırda görür, sabredenlerin selamete ereceklerini öngörür, seyr u sülûk gerçekleştiren sâlikin sabırla olgunlaşmasına inanmasını tavsiye eder:

Kimun kim yâresi var merhemi var
Tabîb ile anın bir hoş demi var

Sınk isen bu yolda sarıcı var
Za'îf isen seninçün yarıcı var

Garîb isen katunda âşinâ var
Eger a'mâ isen hoş rûşinâ var

Bu remz-i anlayup rindân u merdân
Belâdan gayrıya olmadı hâhan.³⁷

Hak'tan hoşnut olanlara ve Hak'tan gelen bela ve musibetler karşısında sızlanmayanlara yönelik Sivâsî'nin söylediği bu beyitler bize Gazneli Mahmud ile Ayaz'ın durumunu hatırlatmaktadır. Sultan Gazneli Mahmud en çok sevdiği ve en çok güvendiği yaveri konumundaki Ayaz ile bir salatalığı paylaşır. Ayaz kendisine takdim edilen salatalığı afiyetle yemeye başlar. Ancak sultan kendi payına düşen kısmı yemeye başladığı zaman, salatalığın acılığına dayanamaz ve uygun bir ortamda ısırıldığı parçayı geri çıkarmak zorunda kalır.

³⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 181.

³⁵ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 36^a.

³⁶ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 137^b.

³⁷ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 138^b.

“Bu kadar acı bir şeyi nasıl yiyebiliyorsun?” diye sorar sultan, “Tadı tıpkı zehir gibi”.

“Sevgili Sultanım” der Ayaz, “senin elinden o kadar çok iyilik ve cömertlik gördüm ki, sen ne verirsen ver, bana tatlı geliyor.”³⁸

Ayaz'ın Sultan Mahmud'dan hep ikram görmesinden çok ama çok daha öte lütfâ mazhar olan kul da acıyı bal eylemelidir. Çünkü tasavvuf yolu ümitsizlik yolu değildir. Mürşid-i kâmilin elinden bâde içenler pişman olucu değildir. Kemâl kesbetme derdinde olan dervişin her derdinin bir dermanı, her zorluğun bir kolaylığı, her zahmetin bir rahmet tarafı olduğuna dikkat çeken Sivâsî, tasavvufî ahlâkın en bariz özelliğini sabır ve sebat olarak takdim eder. Hak dostlarının sabırla nasıl menzil-i maksuda erdiklerini murabba şiirinde;

Nice gül yüzlüler düştü türâba
Gönül sabr eyledi elhamdülillah

Ciger ma'mûresi vardı harâba
Gönül sabr eyledi elhamdülillah.³⁹

diye dikkat çeken Sivâsî, şiirinin devamında dünya varlığının fânî olduğunu belirtir, rızâ hâli ile ölümün ganimet olduğunu zikreder. Allah belâ ve musibetlere sabreden kulundan elbet günahlarını affedecektir. Sivâsî derdi de dermanı da Allah'tan bilir. İlahi kaza ve kadere rıza göstermek gerektiğini belirtip ilahi kaderden dolayı âh u vâha düşmenin anlamsızlığına dikkat çeker. Merhametlilerin en merhametlisi Allah olduğuna göre gam yarasının merhemini de elbet O verecektir. Dolayısıyla kula düşen her hâle rızâ göstermektir. Tüm bu esaslar dahilinde kulun dünya malına, bağ ve bostanlara, varlık ve servete aldanmamasını tavsiye eden Sivâsî ebediyet yurduna hazırlık yapılışını tavsiye etmektedir.⁴⁰

Sivâsî'nin bu hoşnutluk hâlini bir asır sonra Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1660) şöyle beyan eder:

*Dedim kim ola sabr edem nâr-ı aşkın cefasına
Dedi sabr eden ol ola hidâyetim ona ere*

³⁸ Robert Frager, *Sufi Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum Kalp Nefs Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, II. Baskı, 2003, s. 94-95.

³⁹ Şemseddin Sivâsî, *Divân*, s. 167.

⁴⁰ Şemseddin Sivâsî, *Divân*, s. 167.

*Dedim Câhidî bendene hidâyetin ihsân eyle
Dedi benim hidâyetim rızâm içredir ara⁴¹*

Sabır meyvesinin tatlılığına diyecek yoktur. Yaşanan bütün acı ve kederler, dert ve ıstıraplar için sabır bir şifa kaynağıdır.. Sevgilinin elinden gelen bütün iğne ve neşterleri sevinçle karşıladığını belirten Melâ Cizîrî (ö. 974/1566), onun elinden aldığı “acı ilaçları” aşkla içtiğini ve bu ilaçların çok faydalı olduğunu söylemektedir. Sabır meyvesinin tatlılığını üstadının kendilerine şöyle öğrettiğinden haber vermektedir:

İşte bundan dolayı bütün dertleri gönlümüzde mutluluk vesilesi kıldık.

Habîbimizin kalbimize vurduğu neşter ve iğneleri,
Ben tek tek ve berâber derdlerime şifâ bildim.
Âşık onun gam-ı sâyesi için câm taleb etti,
Zîrâ çok akıl içerir o, biz bunu hakimlerden öğrendik.⁴²

*Gülşen-âbâd'*nda cefâkâr isimlerin remzi olarak zambaktan bahseden Sivâsî, her tarafındaki yaralardan cerahat akan zambağın rahat yüzü görmediğini, ama onun bu sıkıntılarını hep sabırla aştığını söyler. Zambağın dilinden sabır ehlinin kazanımlarını bizlere şöyle aktarmaktadır:

Çü cânım bu cefâdan oldu bîzâr
Siper tuttum sabırdan onda nâçâr

Çü sabr oldu penâhım râhat oldum
Safâ buldum o dem bî-mihnet oldum.

İşit benden bunu ey merd-i sâfi
Ne denli çok olursa sana câfi

Tahammülle sabırdır ona kalkan
Ko atsın seng-i ta'nı sana nâdân.⁴³

⁴¹ Câhidî Ahmed Efendi, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, no: 796, vr.36.

⁴² Abdurrahim Alkış, *Melaye Cizîrî'nin Divânında Tasavvufî Mazmunlar*, İstanbul: Nûbihar, 2014, s. 148.

⁴³ Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, s. 66.

2.3. Tevâzu

Mücahede eğitimine koyulan sâlik sabırla yol alırken, yolda had-dini bilmeli, kendi acziyetini görmeli, fakr duygusuna bürünmeli, kula yakışan bir edeple huzur-ı ilahide mütevazi bir tavır sergilemelidir. Şemseddin Sivâsî'ye göre tevazu ile ilahi lütuf doğru orantılıdır. Sâlik tevazu kanatlarını gerdikçe ilahi rahmete nail olacaktır. Çünkü o Hak kapısının bir gedâsıdır.⁴⁴ Sâlikin Hak katındaki mertebeleri ancak mütevazi davranmakla yükselecektir.⁴⁵ Sivâsî'ye göre tevazû Hak kapısının anahtarıdır. Tevazu ashab-ı yeminin ana vasfıdır.⁴⁶ Tevazu hırkasını giyenler mukarreb, ruûnet hırkasını çıkaranlar mühezzeb olurlar.⁴⁷ Dervişlerin kibirden uzak ve tevazu haline müştak bir durumda hayat sürmeye davet eden Sivâsî onlara şu tavsiyede bulunmaktadır:

Nezd-i Hak'da olmak istersen ulu
Mûr ile mûr ol sakın itme'ulû

Kibr ü kübrün çünki birdür sureti
Kibri terk it tâ bulasın devleti.⁴⁸

Tevazu insanın Allah karşısında hiçliğini idrak etmesi, herşeyin O'ndan geldiğini tefekkür edip O'nun huzurunda secdeye varmasıdır. İnanan insanın işlediği ameller nedeniyle şahsına paye çıkarması, ve bu bağlamda ibadetlerini bir gurur konusu kılması benliğine hoş gelir. Körü körüne bağlılık, başkalarına karşı büyüklenmek, kibir, garaz, intikam duygusu ve zulüm gibi kötü hasletler tamamen benliğin kabarmasına yol açar.⁴⁹ Bu gerçeği ifade sadedinde Muhammed Vâsîti (ö.320/932) şöyle demektedir: "Taatlardan tat almaktan sakının, zira bu öldürücü bir zehirdir."⁵⁰

⁴⁴ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 47^a.

⁴⁵ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 190^a.

⁴⁶ Şemseddin Sivâsî, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halid Efendi İlavesi, No:17, vr. 44^a.

⁴⁷ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 157^b.

⁴⁸ Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber Ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, Harvard 1997, s. 248.

⁴⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 182.

⁵⁰ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 195.

İbadetlerin ifasında bile oluşabilecek kibir ve ucbdan sakınmaya davet eden Sivâsî, Allah'ın huzurunda tevazuyla yüzlerimizi yere sürmemizi istemektedir.

Güneş gibi yüzün yere sür ey Şemsî tevâzu'la
Dilersen zerre gibi konasın ruhsâr-ı insâna⁵¹

çağrısında bulunan Sivâsî, tevâzu ile elde edilecek kazanımı Mevlid'inde şu şekilde gözler önüne sermektedir:

Tut tevâzû' dâmenin misl-i zemîn
Hubb-i Ahmed ola sadrında hemîn

Meskenetle gör ne 'izzet buldı hâk
Kibr ile ırzun libâsın itme çâk

'İzzete irdi mehîn-iken zemîn
'İzzet ehli kibr ile olur mehîn.⁵²

2.4. İhlas

Mücadelede, sabır ve tevazu ile ahlâk-ı hamîdeyi şiar edinen sâlikin yaşantısı merasimden ibaret olamaz. Attığı adımlar, işlediği ameller, benimsediği ahlâkî nitelikler ancak ihlas ile anlam kazanmaktadır. Tasavvufî hayatın esası samimiyettir. Nedir ihlas? Sivâsî şöyle cevap verir:

Budur ihlâs ki hiç olmaya iğrâz
Ne cism ü cevher ne 'ayn ü a'râz.⁵³

O ihlassız ameli;
Pes ihlâs olmasa bu cümle a'mâl
Nemeksiz aş gibidir etme ihmâl⁵⁴

beytiyle tuzsuz aş benzeterken, ihlası da;
Tohum gibi durur a'mâle niyyet
Ne diksen onu verir arz-ı himmet⁵⁵

⁵¹ Şemseddin Sivâsî, *Divân*, s. 133.

⁵² Şemseddin Sivâsî, *Mevlid*, haz. Hasan Aksoy, Sivas: Sivas Belediyesi yayınları, 2015, s. 65.

⁵³ Şemseddin Sivâsî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 91^a.

⁵⁴ Şemseddin Sivâsî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 84^a.

⁵⁵ Şemseddin Sivâsî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 84^b.

beytiyle tohuma benzetmektedir.

Sivâsî'nin ıvazsız ve garazsız, her türlü kayıtlardan uzak ihlas ve samimiyete çağrısına Edirneli Senâî Ali Efendi (ö.1200/1786) şu dizeleriyle açıklık kazandırmaktadır:

Gelmişim Kâlû-belâda arz olan îmâna ben
Bu cihan bağına geldim şimdilik seyrâna ben

Zâhidâ takvâ vü zühdün gel bize arz eyleme
Hakkı bilmekliye geldim sûret-i insâna ben

Tâ ezelden câm-ı aşkı nûş edip mest olmuşum
Na'râ-i yâ Hû ile girdim bugün meydâna ben

Söyle bir abdalım askında Senâî ben onun
Cüz ü küllü mahvedip verdim kamu canana ben ⁵⁶

Kişi ne kadar ihlaslı olursa olsun küçük riya emarelerinin bile ihlas güneşinin nurunu gidereceğini, riya zerresinin ihlas dağını un ufak edeceğini, riya necasetinin tertemiz ihlas kovasını kirleteceğini Sivâsî şu şekilde dile getirmektedir:

İbadet içre bil ihlâstan es'ab
Yine budur dediler anla ey eb

Eğer ömründe ihlâs ile bir kâm
Basarsan umaram hâsıl ola kâm

Velî ger dağ ola ihlâsın ey şâd
Riyâdan zerre eder onu ifsâd

Dolu âb olsa ger zarf-ı tahâret
Bulur bir katre necs ile habâset

Onunçün kaldı âciz cümle kümmel
Velî âsân sanar nâdân-ı echel

⁵⁶ Ramzan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, 467.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)
Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

Muhallas sanar a'mâl-i mesûbun
Mehâsin add eder bilmez uyûbun⁵⁷

Güneş olursa ihlâsın safâdan
Gidiser nuru bir zerre riyâdan

Gerektir niyyetin li'llâh ü fi'llâh
Yaraşmaz bunda gayrı kûh u ger gâh⁵⁸

Sâlikin kalbi dünya sevdasında oldukça istikametini kibleye çevirse de bir anlam ifade etmez. Sâlikin gönlü dünya meşguliyetindeyken lisanıyla iyyâke na'budu dese neye yarar. Gönül huşudan uzaksa beden secdeye varsa ona bu ibadet ne katar! Riyâ ile yapılan secdelerin, riya ile tahsil edilen ilmin, riya ile yapılan hayır ve hasenat ibadet değil dalâlet göstergesidir.⁵⁹

Sivâsî'ye göre ihlâs ile riyâ bir arada bulunamaz. İhlas kapısını açanların riya kapısını kapaması gerekir. İhlas kişiyi dengeli ve tutarlı kılar. İlahi rızayı kazanma uğrunda içten davranmaya sevk eder. İlahi rızanın ancak niyet ve amellerdeki ihlasla husule geleceğini o şöyle dile getirir:

Kaçan ihlâs kapısı olsa meftûh
Erer rûhânîler râhat olur rûh

Riyâ bâbını sedd eyler melekler
Du'â etsen kabul olur dilekler

Eğer hâletle el açsan duâya
Girer çarha erer hâlet semâya

Melekler açar ebvâb-ı semâyı
Huzûr-ı Hakk'a iltürler duâyı

⁵⁷ Şemseddin Sivasî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 90^b.

⁵⁸ Şemseddin Sivasî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 90^b-91^a.

⁵⁹ Şemseddin Sivasî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 86^b-87^a.

Bulur birine bin bin sad hezârı
Biter işi dahi görmez hasârı

Riyâ ile eğer olursa a'mâl
İşin müşkil mübârek olmadı fâl

Amel zâyî yüzün kara elin boş
Yönün Hakka yönel ey merd-i bî-hûş

Bu hirmende ne denli çekse zahmet
Olısar hâsılı hirmân u haybet

Gönül ma'dendir ihlâs u riyâya
Bu dil emri müfevvidir Hudâya.⁶⁰

Riyâyı şirk-i hafî olarak niteleyen Sivâsî, şeytanın insanı aldatmak için sirayet ettiği en önemli açık kapının riya olduğundan bahseder. Şeytanın sâliki yolundan alıkoyarken kurduğu en büyük tuzaktır riya. Ona göre riya, binbir emekle ortaya konan iyilikleri heba eden insana nüfuz eden şeytan kapısıdır. Riyanın açtığı felaketleri, ihlası ortadan kaldıran riyanın amellerin sevabını nasıl giderdiğini o anlaşılır ve ikna edici üslu-
buyla dile getirir ve ibretler manzumesinde ibadetlerde riyaya düşme-
meye bizleri davet eder. Şöyle ki:

Çü ihlâstan açılmış idi bâbın
Bu ebvâb içre ol ni'me'l-meâbın

Mukâbilde olan bâb-ı yesârın
Riyâdır olmaya ondan hasârın

Düriş sedd eylegil ol bâbı sâlik
Ki ondan ermesin sana mehâlik

Bu şeytânın bir ulu methalidir
Bunu sedd eyleyen el-hak velîdir

⁶⁰ Şemseddin Sivâsî, *Miratü'l-Ahlak*, vr. 91^a.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)
Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

O kapıdan gelir a'vânı şeytân
Verir gâfillere hizlân u hüsrân

Gerek bu işte sâlik külli âgâh
Ki yağma etmeye a'mâli nâgâh

Eğer bir köşeden bulmasa fırsat
Ediser semt-i âhardan hasâret

Ki herbir hîlesi uymaz birine
İrürür lâ-cerem mekrin yerine

Misâlâ mescid içre olsa sûfî
Ona ilkâ eder iblîs-i câfî

Ki ta'dîl et salâtın göster âsâr
Seni levm etmeye gıybette huzzâr

Riyâda bu sârihtir yok hafâsı
Duyar bunu olan cüz'i safâsı

Bu duyuldukta gözler semt-i âhar
Ona nush ile der ki ey birâder

Salâtın suretinde eyle ihsân
Ki sana öyküne bu cümle merdân

Sevâb-ı iktidâdan olma mahrum
Bu niyyetle olagör merd-i merhum

Huşûu yok dilinde suret ile
Sevâba kın durur zî-mekr ü hîle

İbâdet gösterir ona riyâyı
Sevâb ister riyâsından mürâyî

Eğer bunu da duysa merd-i sâlik
Bulur bir vech-i âhardan mesâlik

İbadet içre budur ona san'at
Biri birinden incedir hadî'at

Hemîn sâirlerin buna kıyâs et
Nice ma'nâ bu yüzden iktibâs et

Bu bâzâra giren ey merd-i sâdik
Gerektir bu hazerde hayli hâzık

Ki ceyb-i cânın içinden metâ'ı
Alıp tarrâr görülmeye sudâ'ı.⁶¹

Riya tohumunun gaflet ve gıybet olduğundan bahseden Sivâsî, ri-
yadan uzaklaşmanın yolunu ilim ve amel olarak gösterir.⁶² *Divân'*ında
sâliki ihlâsa riayet noktasında şu tenbihleri yapar:

Eyâ gâfil tefekkür kıl ne buldun bu rükûdundan
Kiyâmette sorulursun ziyânın bile sûdundan

Dilin fuşşı gönül efkâr-ı fâsitle mülevvestir
Ne hâsıl işbu hâl ile mesâcidde kuûdundan

Yönün mihrâba lîkin kalb meyyâlin hevâsında
Ne umarsın bu hâletle rukûuyla sücûdundan

Revâ mıdır ibâdet sofrasından almadun lezzât
Yiyip içmek alıp vermek gibi fâsid kuyûdundan

Sana hallâk-ı âlem etmiş-iken bunca in'âmı
Murâdın n'idiğin bilsen eyâ cânâ künûdundan

⁶¹ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 92^a-92^b.

⁶² Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 96^b.

Sakın tenhâ diye isyâna zinhâr eyleme cür'et
El ayak göz kulak hâzır hazer kıl bu şühûdundan

Ne denli ma'siyet sende zuhur itmişdi bilirdin
Niçin gözler yaşı feryâd ile akmaz hudûdundan.⁶³

2.5. Zikir

Tövbeyle arınan, fakr makamıyla kayıtlardan sıyrılan, mücahede ruhuyla gayret kemerini kuşanan, sabır ve sebatla hakikat yolculuğuna çıkan, düşünce ve davranışlarına ihlas iksirini katan sâlik, Allah'ın adını anmak suretiyle Allah ile gerçekleşen iletişimini canlı ve daim tutar. Şemseddin Sivâsî'ye göre Allah'ın sevgisini gönlüne yerleştiren sâlik gönlündeki sevdâyı zikirle terennüm eyler.

Sivâsî'ye göre zikir sadece dille yapılmaz. Dilimiz Allah'ın zikrini terennüm ederken, gönlümüz Hakk'a bağlı kalmalı, lisanen ve kalben zikrederken elimiz, ayağımız, gözümüz, kulağımız şükür makamında olmalı.⁶⁴ Benlik derdinden sıyrılıp bendelik ruhuyla Allah'ı zikretmek gerektiğini öngören Sivâsî,⁶⁵ zikir için تنها yerleri seçmeyi, halvet ortamında zikirle işigal etmeyi, tüm alakalardan sıyrılabileceğimiz sükunet ortamını meydana getirmeyi, dilimizde zikir ve gönlümüzde Mevlâ olacak şekilde gizli gizli Allah'ı zikredip gözyaşı dökmememizi istemektedir. *Divân*'ının başında tevhid manzumesini beyan kılarken kelime-i tevhid zikrinin tesir halkasına dikkat çekmektedir.

Bu dilinden sadâ-yı hû çıksın
Gönlüne ma'rifet suyu aksın

Nefsinin hep hisârını yıksın
Satvet-i lâilaheillallah

Şemsiyâ zâkir ol hakîmâne
Kalbini kâbil eyle irfâna

⁶³ Şemseddin Sivâsî, *Divan*, s. 119.

⁶⁴ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, vr. 52^b.

⁶⁵ Akkaya, *Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, s. 310

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

Ko devâyı dil ü cisim câna
Sohbet-i lâilâheillalah.⁶⁶

Sivâsî'ye göre zikir Kur'ân'dır, namazdır, niyazdır, tefekkürdür, teslimiyettir, muhabbetir, iştiyaktır ve Allah'ın isimlerini bir bir kalbimize nakşetmektir. Allah'ın tüm isimleri mukaddestir. Ama ism-i a'zâm duası liyakat makamıdır. İsm-i a'zâm zikrinin ne denli bir kıvam gerektirdiğini o ayrıntısıyla dile getirmektedir.

Geldi İsa peygambere bir er
Dedi ey ümmete olan server

Sana bir işe gelmişim hâlâ
Eyle ol hâcetimi şimdi revâ

İsm-i azamla mürdegâna duâ
Eyleyip dirgörürsün ona şehâ

Bana bildir keremden onu sen
Eyleyim ben dahi onu ahsen

İşitip onu ol şehir-i irfân
Dedi ey merd-i müflis ü nâdân

Ne liyâkatle ona tâlibsın
Ne hazâkatle onu câlibsın

Herkesin ağzına düşer midir ol
Her dil anmaya ya yarar mıdır ol

Pâk eylemek gerek cümleden ona tâlib
Ki televvüs götürmez ol gâlib

Dili zikr ile hoş münevver ola
Kalbi fikr ile hem mubahher ola.⁶⁷

⁶⁶ Sivasi, *Divan*, s. 39.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)
Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

beyitleriyle ism-i a'zâm zikrine ve bu zikri gerçekleştirecek bir liyakate davet eden Sivâsî, sâlikânın “Hû” zikrini dillerinden düşürmemelerini, lafza-i Celâl zikrini gönüllerinde tefekküre dönüştürmelerini istemektedir.⁶⁸ Ömrünü zikir safasıyla geçiren Sivâsî, *Süleymâniyyesi*'nde Allah'tan kendisini zikir ehli kılmasını şu şekilde niyaz etmektedir:

Beni şevkînla pür-şevk eyle yâ Rab
Senin zevkînla pür-zevk eyle yâ Rab

Derûnum pür-sefâ kıl fikrin ile
Birûnum ana uydur zikrin ile

Seni bildir yolunda fâni eyle
Ne ki sana yararsa anı eyle

Men ü mâdan beni yâ Rab geçirgil
Bana vahdet şarâbından içirgil

Seninle göreyim her ne görürsem
Seninle yürüyem tâ ki yürürsem

Seninle söyleyem senden işidem
Gönül kandilini senden ışıdam

Gide zulmet gele yirine envâr
Ola ferrâr iken sûyuna tayyâr.⁶⁹

Şemseddin Sivâsî'ye göre zikrin kemali kalbi tasfiye, nefsi tezkiye, şükür, hamd, tefekkür ve tefakkuhla birlikte gerçekleştirilmelidir. Zikir kalbi nurlandırmakta, kalb zikirle itminana ermekte, hayat zikirle anlam bulmakta, gaflet zikirle dağıtmaktadır. Zikre devam eden sâlik, zamanla zikr-i mecâzîden zikr-i hakîkiye geçecektir.⁷⁰ Zikrin tefekkürle anlam

⁶⁷ Şemseddin Sivâsî, *Heşt-Bihişt*, haz. Alim Yıldız, Sivas; Sivas Belediyesi Yayınları, 2015, s. 282-283.

⁶⁸ Hüseyin Akkaya, “Şemseddin Sivasî'nin *İrşâdü'l-'Avâm Mesnevîsi*”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2003, c. VII, Sy. II, s. 14.

⁶⁹ Şemseddin Sivâsî, *Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, s. 198-199.

⁷⁰ Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan Bl., nr. 248, vr. 117^b.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

kazanacağını ifade eden Sivâsî ölüm tefekkürü bağlamında gafilin, tâibin ve ârifin ölüm tefekkürü diye üçlü bir tasnif yapmaktadır. Buna göre gafilin ölüm tefekkürü, dünya lezzetlerinden ayrılık, onları kaybetme korkusu ve dünya hayatından mahrumiyet üzerinedir. Gafilin tefekkürü üzüntü, kaygı ve keder doludur. Onların aklına ne günahları gelir ne de tövbe etme düşüncesi gelir. Onların ölümü hatırlayınca duydukları üzüntü dünya sevdalarıdır ve dünya nimetlerinin faydalanmaya devam edemeyeceği korkusudur. Dünyaya olan sevgisinden dolayı ölümü hatırlayınca üzölmek fayda vermez. Ölümün ikinci tefekkür boyutu, tâibin zikridir. Tâib ölümü zikredince kalbine Allah korkusu dolar. Günahlarını hatırlayınca ölümden sonraki halini düşünür, tövbe ederek sebat gösterir ve iyi amele yönelir. Ölüm tefekkürünün üçüncü boyutu ise ârifin zikridir. Ârif için ölüm vaadedilen vuslattır. Ölümü hatırladıkça sevinci artar. Ârif, hastalığına sıhhatinden daha çok sevinir. Çünkü hastalığını vuslatına bir beşaret olarak görür. Ârifin ölümü zikretmesi, hapisteki mahkumun serbest bırakılacağını, kafesdeki kuşun salıverileceğini düşünmesi gibidir. Ârif için ölüm, beden zindanından kurtulup sevgiliye kavuşmaktır.⁷¹

SONUÇ

Şemseddin Sivâsî rızâyı tasavvufî tecrübenin asli gayesi olarak görmektedir. Sivâsî'ye göre Allah'ın kuldân razı olması kulun nefsanî arzularından sıyrılmasına bağlıdır. O rızâ makamına ermek isteyenlere, Allah'ın rızâsını celbedecek durumlara bürünün uyarısında bulunmaktadır. O bizlerden amellerimizi rızâyâ, rızâmızı da kazâyâ uygun kılmaya davet ederken, ne kadar büyük olursa olsun hiçbir belâdan şikâyetçi olmamayı rızânın esası kabul etmektedir. Madem hâlimizi en güzel şekilde sadece Allah biliyor ve lütfunu üzerimizden esirgemiyor, o halde ne diye talaşa düşelim diyen Sivâsî, bizleri her işimizi O'na havale etmeye davet etmektedir.

Sivâsî, eserlerinde rızâyı; kulun irâde ve ihtiyârını ortadan kaldırması, musibetleri sevinçle karşılaması, musibetlerle karşılaşınca kalbini sükûn içinde bulundurması, Allah'ın Rab olduğuna râzı olup imanın

⁷¹ Sivâsî, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, vr. 12a-12b

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 2 (15 Aralık 2015)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology, Volume: XIX, Issue: 2 (December 15, 2015)

lezzetini tatması, Allah'ın azabına da merhametine hoşnutluk duyması olarak görmektedir.

Sivâsî'ye göre kul, Allah'ın kendisine verdiği mûsibetler karşısında, tıpkı nimet verdiğiindeki hâli gibi gönül hoşnutluğu içerisinde olmadıkça, rızâ makâmına ulaşamaz. Ona göre rızâyı elde etmenin yolu, Allah'ın her türlü hükmü karşısında, tam bir teslimiyet göstermesi ve sızlanmayı bırakmasıdır.

Sivâsî'ye göre rızâ, kulun kendi iradesini terk edip ilâhî iradenin gereğini icra ederken gönlün hoşnutluk ve itminan içinde olmasıdır. Bir diğer ifadeyle rızâ, Allâh'ın kulu için takdir ettiği en hayırlı tercihi kalbin görmesi sonucunda oluşan bir tutumdur.

Rızâ-yı Bârî'nin gerçekleşmesi kulun mücahedesine, kulluk yolundaki sabır ve sebatına, niyet ve amellerindeki ihlasına, hayatını tevazu ile anlamlandırmasına ve zikrullahtan bir an bile fariğ olmamasına bağlıdır.

Özetle Sivâsî böylesi yaklaşımıyla dergâhında terbiye gören dervişlerinin içsel huzura ermelerini, stres ve depresyon gibi ruhsal hastalıklardan kurtulmalarını, alaka ve kayıtlardan sıyrılmalarını, özgürlük ve özgüven sahibi olmalarını sağlamıştır. Onun bu çağrısı onun hâlet-i rûhiyesine bürünenleri mânen diri ve dinamik kılmıştır. Allah'ın her fiilinden hoşnut olma durumu dervişlerin Yaratan'a dayanma ve O'ndan başkasının desteğine başvurmamasını sağlamıştır. Bu durum dervişlerinin mânevî benlik dönüşümüne katkı sağlamış, Yaratan'la yaşanan bu vuslat hali onların vahdette kesreti, kesrette vahdeti görmelerine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber Ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, Harvard 1997.
- , "Şemseddin Sivâsî'nin *İrşâdü'l-'Avâm Mesnevîsi*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas 2003, c. VII, Sy. II, s. 1-30.
- Alkış, Abdurrahim, *Melaye Cızîrî'nin Dîvânında Tasavvufî Mazmunlar*, İstanbul: Nûbihar, 2014.
- Câhidî Ahmed Efendi, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, no: 796.
- , *Kitâbü'n-Nasîha*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, no: 350.

- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Abdulmun'im Hafnî, Kahire trz.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Frager, Robert, *Sufi Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum Kalp Nefs Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, II. Baskı, 2003.
- el-Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Mısır trz.
- el-Herevî, Ebû İsmail, *Menâzilu's-sâîrîn ile'l-Hakki'l-Mubîn*, şrh. Afifüddin Süleyman b. Ali et-Tilmisânî, haz. Abülhafız Mansur, 1989.
- Hocazade Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliya*, İstanbul 1325; Sadık Vicdânî, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, haz. İrfan Gündüz, Enderûn Kitabevi, İstanbul 1995.
- İbn Fâris, *Mu'cemu Makayısı'l-Luga*, thk. Muhammed Harun, Kahire 1960.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır, 1990.
- el-Kelâbâzî, Tacu'l-İslam Ebu Bekir Muhammed, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Mahmud Emin en-Nevevi, Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turas, 1992.
- Konevî, Sadreddin, *Fâtîha Suresi Tefsîri -İ' Câzü'l-beyân fi te'vili'l-ümmi'l-Kur'ân-*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, haz. Ma'rif Zerrik & Ali Abdulhamid Baltacı, Beyrut: Daru'l-Hayr, 1993.
- Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediye-tü'l-İhvân*, haz. Osman Türer, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Muslu, Ramzan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özköse, Kadir, "Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs 2007, Sivas: Doğan Gazetecilik ve Mat. San. A.Ş., 2007, c. II, s. 42-43.
- , *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Konya: Ensar Yayıncılık, 2008.
- , "Zile'nin Maneviyat Güneşi: Kara Şems ve Takipçileri", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu Bildirileri*, 9-12 Ekim 2008, haz. Mehmet Yardımcı, İstanbul: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, s. 218-227.
- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1970.
- Recebû's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, trc. Hüseyin Şemsi Güneren, yay. haz. M. Fatih Güneren, İstanbul: Seçil Ofset, 2000.
- Sayar, Kemal, *Sufi Psikolojisi Bednîğin Ruhu, Ruhun Bilgeliği*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1999.
- es-Sülemî, Abdurrahman, *Tabakâtu's-süfîyye*, thk. Nureddin Şeribe, 3. Baskı, Kahire 1986.
- Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan Bl., nr. 248.
- , *Mir'âtü'l-Ahlâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halid Efendi İlavesi, No:17.
- , *Süleymâniyye*, haz. Hüseyin Akkaya, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- , *Divan*, haz. Recep Toparlı, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- , *Mevlid*, haz. Hasan Aksoy, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- , *Gülşen-âbâd*, haz. Hasan Aksoy, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.

----, *Heşt-Bihîşt*, haz. Alim Yıldız, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991.

Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006.